

jäädä epäselväksi. Vaikka saahan se kenties jäädäkin, kun kirjoitan suomeksi... mutta jospa joku

kirjoittaa muulla kielellä?

Hannu Tommola

Metodologiaa ja ideologiaa

Hannu Kemppanen: *Avainsanoja ja ideologiaa: Käännettyjen ja ei-käännettyjen historiatekstien korpuslingvistinen analyysi*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 2008.

Hannu Kemppasen väitöskirjan otsikko on virkistävän konstailematon ja kertoo mistä työssä on kyse. Sama selkeys ja selittämisen perusteellisuus leimaa koko kirjaa. Johdantoluvussa tekijä esittelee tutkimuksen taustaa, tavoitteita, aineistoja ja metodeja. Hän erittelee korpuslingvistisen käännöstutkimuksen perusoletuksia ja lähtökohtia. Tutkimuksen kannalta keskeinen termi on ”ideologia”. Tekijä toteaa käsitteen olevan huonosti määritelty ja mainitsee omaksi lähtökohdakseen ideologian läsnäolon kaikkialla. Hän myös esittelee ideologisen funktion käsitteen. Kemppanen kartoittaa johdantoluvussa myös käännöstutkimuksen historiaa siltä osin mikä liittyy hänen edustamaansa tutkimussuuntaukseen. Tämä asiantuntevan kriittinen kuvaus johdattelee lukijan luontevasti ko. tutkimuksen lähtökohtiin.

Toisessa luvussa Kemppanen kertoo ideologian käsitteestä ja sen käyttämisestä käännöstutkimuksessa. Perusteet ideologia-käsitteen käytölle tulevat hyvin esiin. Tekijä kirjoittaa aineistona olevien historiatekstien luonteesta, mainiten historiatekstien genren olevan erikoislaatuinen, koska se on vain osittain tiettyä tarkoitusta varten olevaa asiategstiä, jossa on osin kaunokirjallisuudelle tyypillisiä piirteitä. Tekijän mukaan historiatekstit ovat erityisen kiinnostavia myös

siksi että niissä ideologiset piirteet ovat selvästi esillä. Tämä johtuu siitä että historiateksti on tiukasti sidoksissa aikaan ja paikkaan ja niihin liittyviin arvoihin ja politiikkaan.

Kemppanen ilmoittaa tutkimuksen ensisijaisen tavoitteen olevan metodologinen. Analyysimenetelmistään kertoessaan hän esittelee ”työpakki-ajattelua”, jonka mukaan saman ilmiön eri puolia voi valottaa erilaisia työkaluja käyttäen. Analyysi muodostuu näin vaiheittaiseksi. Työpakin työkalut ovat analyysissa käytettäviä ohjelmia ja niihin liittyviä teoreettisia malleja. Käytännönläheinen metafora korostanee sitä, että yhdentyyppisellä analyysi- ja selitysmallilla kieliaineistosta pääsee yhdenlaisiin tuloksiin, joita toisentyypinen analyysi voi hyvin täydentää.

Kolmannessa luvussa Kemppanen käsittelee avainsana-analyysin metodia ja sen toteuttamista sekä teoreettisesta että käytännön näkökulmasta. Hän esittelee avainsana-termin historiaa ja sen avulla tehtyjen tutkimusten tuloksia. Kemppanen käsittelee monipuolisesti niitä etuja, joita korpuslingvistiikan mahdollisuudet tuovat avainsana-analyysiin. Hänen mukaansa tutkimus ”pyrkii kehittämään avainsana-analyysia nimenomaan menetelmänä, jolla voidaan analysoida eri tekstijoukkojen välisiä suhteita” (s. 57). Tutkimuksen metodologia on jälleen selitetty yksityiskohdaisesti, myös tekniseltä kannalta. Vertailtavina ovat käännetyt ja ei-käännetyt historiatekstit, joiden valintakriteerit on selitetty seikka-peräisesti. Kemppanen käsittelee myös lemmatun ja lemmaamat-

toman aineiston hyviä ja huonoja puolia antaen esimerkkejä. Esitellässään käyttämänsä WordSmith Tools -konkordanssi-ohjelmaa hän on jopa ottanut mukaan runsaasti esimerkkejä siitä miten ohjelma konkreettisesti näyttää tuloksia. Nämä kuvat ovat arvokas lisä tekstin antamaan informaatioon. Kemppainen erottaa toisistaan kollokaation, klusterin ja idiomien, ja pohtii laajemminkin sanojen yhdessäesiintymistä ja sen teoreettisia tulkintoja.

Neljännessä luvussa Kemppanen käsittelee historiatekstien avainsana-analyysin tuloksia. Hän raportoi tutkimuksen tuloksia analyysivaiheiden mukaisesti ja antaa kunkin analyysivaiheen tulokset erikseen. Kemppasen mukaan menettelyllä on ”metodologista tai ehkä jopa pedagogista merkitystä, koska olettamusten kirjaaminen esiin antaa kuvan siitä, kuinka korpusmateriaalista nousevia tietoja voidaan mahdollisesti lukea ja tulkita” (s. 92). Esimerkiksi käsitellessään sanan *Suomi* kollokaatteja Kemppanen osoittaa vaihe vaiheelta taulukoiden avulla miten analyysi on tehty, ml. mitä analyysiin vaikuttaneita välitulkintoja tutkija on tehnyt ja miten nämä tulkinnot ovat vaikuttaneet tutkimuksen kulkuun. Samalla tavalla hän esittelee eri sanojen frekvenssejä teksteissä ja esittää tulkintoja siitä millä näitä eroja voi selittää. Usein toistuva selitys on lähdekieleessä olevaan stimulukseen reagoiminen, mikä selittää samojen sanojen ja sanontatapojen erilaista frekvenssiä käännöksissä ja ei-käännöksissä. Kemppanen myös vertailee tuloksiaan siihen, mitä aiempien tutkimusten nojalla tiedetään samojen sanojen frekvensseistä.

Kemppasen kantava idea hyödyntää erilaisia metodeja työpakki-ajattelunsa mukaisesti tulee esille myös siinä, miten hän ei vain selitä tarkkaan tutkimuksensa vaiheita ja metodeita, vaan myös antaa vaihtoehtoja siitä,

miten tiettyä ilmiötä voisi lähestyä ja millaisia tuloksia kukin lähestymistapa antaa. Kemppanen kartoittaa mm. klusteri-käsitteen antamia mahdollisuuksia erilaisen korpuslingvististen tutkimuskysymysten valossa.

Viidennessä luvussa Kemppanen käsittelee avainsanoja aktanttirakenteessa. Tämä analyysi on tekijän määrittelyn mukaan korpusanalyysia täydentävää. Kemppanen esittelee narratiivisuuden käsitettä ja perustelee historiatekstien aktanttianalyysia nimenomaan niiden narratiivisuudella. Hän käyttää Greimasin aktanttimallia, mutta esittelee tarkasti myös yhtä sen esikuvista, Vladimir Proppin satuanalyysia. Aktanttianalyysissaan Kemppanen käsittelee tutkimuksensa avainsanojen toimimista aktanteina. Jälleen hän kuvaa yksityiskohtaisesti korpuksesta tekemänsä haut eli aktanttianalyysin käytännön toteutuksen ja myös perustelee tekemänsä valinnat.

Kuudennessa luvussa Kemppanen kuvaa aktanttianalyysin tuloksia. Hän esittelee ystävyys, sota ja talvisota -sanojen käyttöä aktanttirakenteissa vertaillen käännettyjä ja ei-käännettyjä tekstejä. Saadut tulokset eli mm. se, että ystävyys-sanaa käytetään eri lailla käännettyissä ja alun perin suomeksi kirjoitetuissa teksteissä, ovat sinänsä poliittista kontekstia tuntevalle ennakoitavia. Tämä ei kuitenkaan vähennä kiinnostavuutta siltä kysymykseltä, miten tutkimus tämän pystyy todistamaan. Aktanttianalyysi kertoo tekstin merkitysrakenteista seikkoja, jotka ovat kyllä intuitionkin havaittavissa, mutta joihin muodollisiin seikkoihin keskittyvä tutkimus ei pääse käsiksi. Kiehtovaa onkin, miten esim. ”talvisota” toimii teksteissä aktanttina ”Suomen” ja ”Neuvostoliiton/Venäjän” rinnalla.

Kirjan seitsemäs luku on yhteenvedoluku nimeltään ”Lopuksi”. Kemppanen analysoi siinä tutkimustaan 1) osana käänösuomen tutkimusta ja 2) osana korpuslingvistista tutkimusta sekä 3) konkreettisia tuloksiaan. Kemppanen luo vielä yhteenvedossa uutta kontekstia tutkimukselleen. Hän kuvaa sitä kontekstia, jossa tutkimus on syntynyt ja tämän vaikutusta siihen, miten tutkimusta ja sen tuloksia tulee arvioida. Kemppanen arvioi tutkimuksensa tuovan uutta 1) koska se tutkii vähän tutkittua aluetta eli käännettyä kieltä omana kielimuotonaan ja vertaa sitä kääntämättömään kieleen, 2) koska siinä käytetään uudentyypistä korpusta, 3) koska aineiston tarkka rajaus tietyyppiin (historia)teksteihin ja vain yhdestä kielestä käännettyihin (sekä kääntämättömiin) teksteihin mahdollistaa avainsana-analyysin kehittämisen ja lähdekulttuurin vaikutuksen tutkimuksen. Tutkimustuloksinaan Kemppanen pitää konkreettisten ko. tulosten esittelyn lisäksi tutkimusmenetelmän kehittämistä ja sen tarkkaa esittelyä kirjassa. Kemppanen arvioi viimeisessä luvussa avainsana-analyysia käännettyjen ja ei-käännettyjen tekstien ideologisten piirteiden määrittelykeinona. Kirjan liitteenä on vielä luettelo tutkimuskohteena olleista avainklustereista ja niiden frekvensseistä.

Kemppasen tutkimus sopii metodologian kuvauksen tarkkuudeltaan ja metodikritiikiltään esikuvaksi kenelle tahansa kielitai käänöstiiteilijälle. Näin seikkaperäistä metodologian kuvausta en ole missään näitä aloja edustavassa tutkimuksessa aiemmin nähnyt. Lukija näkee mihin tutkijan lopputulokset perustuvat. Aineistoa ei ole siis vain kuvattu, vaan se on tuotu

lukijan arvioitavaksi. Kuvauksen yksityiskohtaisuus ei pelkästään luo uskoa tehdyn tutkimuksen todistusvoimaisuuteen, vaan siitä on epäilemättä paljon iloa myös tulevia tutkimuksia ajatellen. Teoksen sekä metodologinen että pedagoginen arvo on kiistaton.

Täysin moitteeton ja johdonmukainen tutkimusprosessin kuvaus ei kuitenkaan ihan kaikissa kohdissaan ole. Vaikka metodologian kuvauksessa onkin tarkasti määritelty ne tavat joilla korpuksia on käytetty, niistä jää kuitenkin puuttumaan se, miten saadut tulokset on käsitelty ja miten annetut esimerkit valittu. Toisin sanoen se, mitä ei ole tehty konkreettisesti tietokoneella, on jäänyt sekä vähemmän perusteellisen kuvauksen että selvästi vähemmän mielenkiinnon kohteeksi. Tämä näkyy erityisesti aktanttianalyysin tuloksia käsiteltäessä.

Kirjan luettavuuteen vaikuttavissa teknisissä seikoissa olisi myös ollut parantamisen varaa. Tutkimuksessa esiintyvät monet taulukot ja kuvat on kyllä numeroitu, mutta niistä ei ole tehty luetteloa. Koska monet tutkimuksen keskeisistä tulkinnoista ja niiden perusteista löytyvät nimenomaan kuvista ja taulukoista, vaikeuttaa luettelon puute huomattavasti halutun kohdan etsintää kirjasta. Lisäksi sisällysluettelosta puuttuvat avainsanat, jotka kuitenkin tekstissä toimivat analyysien selityksissä alaotsikoiden tavoin ja ne olisi siksi ollut lukijaystävällistä listata myös sisällysluettelossa. Kirjan taittoon ei ole myöskään kiinnitetty riittävästi huomiota. Nämä ratkaisut eivät liene ideologisia.

Johanna Viimaranta